

קונטרס

ה"בורגנין"

האם בורגנין יכולים לחבר את ירושלים

נכתב בעזר השם יתברך ע"י

נתנאל ישראל אוהנה

מח"ס "מגילת רמות"

כולל "ברכת אברהם" ירושלים

אדר א' תשע"ו

יוצא לאור בסיוע מכון "משנת יוסף"

ניתן להשיג במייל: A0583210400@GMAIL.COM

א"ה. מכיון שהיו עמי כמה חוספות וראיות לידידי הרה"ג המחבר שליט"א
חוספתים בשולי הגליון בהע' הפותחת ב'א"ה'. (יב"ד)

האם בורגנין יכולים לחבר שכונות לירושלים

שאלה: ידוע הפולמוס הגדול אודות שכונת רמות, והנה בשנת תשע"ה עשו כמה ת"ח תקנה גדולה והניחו בתים מעץ בין שכונת רמות להר חוצבים, וכעת עמדתי ואתבונן האם אלו בכלל "בורגנין" שאמרו בגמ', וכן האם מועיל לחבר עמם את שכונת רמות לירושלים שכל פחות מע"א אמה^א.

צירוף בורגנין

תשובה: א. תחילה וראש' יש לדון אם אפשר לצרף בורגנין או לאו, באיזה מקום, וכן מהם בורגנין, ולענין מה הם מועילים. ודינא דהנחת בית כל ע' אמה ושיריים להחשיבו כעיר, הוא דינא דגמ' בעירובין (ו). שנותנין קרפף לעיר והוא נחשב מן העיר ושיערו שבעים אמה ושיריים כנגד שיעור חצר המשכן, וכמו שאמרו בגמ' (שם טז:) וכ"כ רבנו חננאל בר שמואל (עירובין כא.) וכך הסכמת הפוסקים כדלהלן.

^א ומפני שראיתי שנתונים שכתבו בחוברות שיצאו אינם מדויקים אמרתי לכתוב את מה שראיתי בשטח בעת יושבי בבורגנים הללו: אין זה קופסאות אלא בתים מעץ הנקראים "צימרים", הגשם לא יכול להכנס לשם (ציפוי נילון), הם משתמרים, הם גבוהים בגובה של מטר ושמונים, אורך ורוחב שלהם זה שני מטר וקצת. העיריה אישרה להניח אותם (אלא א"כ תהיה התנגדות שזה מפגע למקום אזי יפנו אליהם להוציאם). היה בהם בקבוקי מים, מנורה חשמלית נטענת, מזרונים, כסאות, יש להם מנעול חזק. המה מונחים מקצה שכונת רמות ב' עד הר חוצבים, יש ביתן אחד תחת הכביש קטן מחבריו בגובה של מטר ושלושים (לרווחא דמילתא לחשוש לסברא דכביש אינו נחשב נהר, ואישרה העיריה כך בשביל שלא יהיה ניכר) עשו אותם בצבע ירוק ומוסתרם שלא יקלטו את עין הסקרנים ושונאי הביתנים הללו (שחפצו לשוברם מפני סיבות שאין המקום לפרט, ה"י). לאחר יותר מחודש ימים בתלונות רבות וחוזרות (משונאים הנ"ל) פינתה העיריה אחד, ועדיין נשאר הרצף (מפני הע' אמה ושיריים של רמות ושל ירושלים הרי קמ"א אמה, ועוד צירופים), ולאחר חמשה חודשים (גם לאחר תלונות הנ"ל) פונה אחד במקום אחר וגם הקטן, ונתרו שלשה בורגנין אלה קיימים עד עתה (כ' אד"ב תשע"ו).

קונטרס

הבורגנין

בגמ' עירובין (נה:) תא שמע אלו שמתעברין עמה נפש שיש בה ארבע אמות על ארבע אמות והגשר והקבר שיש בהן בית דירה, ובית הכנסת שיש בה בית דירה לחזן, ובית עבודת כוכבים שיש בה בית דירה לכומרים, והאורוות, והאוצרות שבשדות ויש בהן בית דירה, והבורגנין שבתוכה, והבית שבים הרי אלו מתעברין עמה. ע"ש. הרי שבורגנין מתעברים עם העיר.

וכך פסק הרמב"ם (פכ"ח מהל' שבת ה"ג) וז"ל: וכן בית הכנסת שיש בו בית דירה לחזנין ובית ע"ז שיש בו בית דירה לכומרי'ן והאוצרות שיש בהן בית דירה והגשר והקבר שיש בהן בית דירה ושלש מחיצות שאין עליהן תקרה ויש בהן ארבע אמות על ארבע אמות והבורגנין והבית הבנוי בים ושתי מחיצות שיש עליהן תקרה ומערה שיש בנין על פיה ויש בה בית דירה, כל אלו מצטרפין עמה אם היו בתוך שבעים אמה ושיריים, ומאותו הבית היוצא רואין כאילו חוט מתוח על פני כל המדינה ומודדין חוץ לאותו החוט אלפים אמה. עכ"ל.

אלא שהראב"ד (שם) העיר שבבורגנין ובבית הבנוי בים הרי זה ספק בגמ' וא"כ יש להחמיר בזה, ע"ש. אבל הרמב"ם סבר שבורגנין זה בית המוסיף "עיבור" לעיר.

ונראה מלשון הגמ' והראשונים, שכל מה שאמרו אין בורגנין בבבל היינו דווקא בבבל, או במקום דשכיחי גנבי, אבל בארץ ישראל שפיר מהני, וכך מצינו להדיא בירושלמי (עירובין פ"ה ה"א) אמר רבי שמעון בן יוחאי יכול אני לעשות שיהו מהלכין מצור לצידון מטבריה לציפורין על ידי מערות וע"י בורגנין. ע"ש. ועוד אמרו (שם) א"ר פנחס מעשה בתלמיד וותיק למד עיבורו בשלוש שנים ומחצה לפני רבו ובא ועיבר את הגליל, ולא הספיק לעבר את הדרום עד שנטרפה השעה. ועי' ברא"ש בסוגיא (שם) שחקר אם הש"ס דילן סבר כרשב"י שהובא בירושלמי או לאו, וע"ע בשו"ת הרב"ז (ח"ג חת"י סימן צ'). אלא שנראה שהדברים אינם מחלוקת אלא מציאות, כי בבבל לא יכלו לעשות בורגנין מפני הטעמים שיתבארו להלן, אבל מה שאמר רשב"י הוא

קונטרס

הבורגנין

פשיטותא לכו"ע שאפשר לעשות בורגנין בארץ ישראל שאין בה את החשש לכך, וזה המעשה דאותו תלמיד ותיק שהובא שם.

ובגמ' מצינו כמה פעמים שמובא דין בורגנין, בשבת (ק"ג ע"א) עירובין (כ"א ע"א, נ"ה ע"ב, ס"ד ע"א), סוכה (ג' ע"ב), מזוזה (ירושלמי מגילה פ"ד הי"ב). וע"ע בירושלמי (עבודה זרה פ"א ה"ט), וכך דרחה הפוסקים שנקטו דינא דבורגנין, ובראשם הרמב"ם שהובא בריש דברינו לעיל, ועוד. וכ"כ בשו"ת התשב"ץ (ח"א סימן כ"ב). וכ"ה בשו"ת חתם סופר (ח"א חאו"ח סימן צ"ה). ע"ש.

אם בטלו תורת בורגנין

ב. אלא שהראב"ה (ח"א הל' עירובין סימן ת"ג) כתב שבטלו תורת בורגנין, וכ"כ באור זרוע (ח"ב הל' עירובין סימן קס"ב) בשם רבינו שבט זצ"ל שאין לסמוך עליהם כדמשמע בעושיין פסין שבטלו תורת בורגנין. עכ"ל. ומ"מ צ"ל דזו דעה יחידאה, ולד' כל הראשונים שייד בורגנין באופן שמשמרים.

זאת ועוד שמילתא מסתברא בטעמא שכל דברי הראב"ה ורבינו שבט שייכי בחוצה לארץ שאי אפשר לעשות שם בורגנין מפני שאינם יכולים להישאר קיימים בסחף המים או מפני הגנבים, אבל במקום שאין חשש כזה שפיר מהני, וזה כוונתו שבחוצה לארץ בטלו והיינו מה שאמרו בגמ' (פא.) אין בורגנין בבבל. והיינו מה שכתב הראב"ה בסימן שס"ה על האומר לחבירו לדרך פלוני אני הולך וכו', וכ"כ האור זרוע (סימן קכ"ט אות ט') שכל החיסרון של הבורגנין זה מפני שאינם יכולים להיות קיימים, וכך כתב בפשטות (סימן קס"א אות ד').

דעת הרשב"א

כתב הרשב"א בס' עבודת הקודש (שער ה' סי' ו') וז"ל: לא היה עשוי לדירה או שהיה עשוי לדירת עראי אין עושין אותו עיבור לעיר לפיכך הבורגנין שעושין שומרי הפירות בגנות ופרדסין ושומרי העיר חוץ לעיר אינם נמדדין עם העיר מפני שהם עראי מפני הגנבים ומפני הגשמים ששוטפים אותם עכ"ל. אלא שהרב המגיד תמה עליו, ממה שאמרו בגמ' (פא.) אין בורגנין בבבל דמשמע דוקא בבל ועוד שבפירוש שנינו בברייתא (נה.) והבורגנין אלא ודאי לא אמרו אלא בבבל דוקא ולזה לא כתב רבינו דבר זה עד כאן.

דעת מרן השו"ע

אולם מרן בבית יוסף (סימן שצ"ח סעי' ו') כתב לתרץ את דברי הרשב"א

באופן אחר וז"ל: אין ספק שנעלם מעיני הרב המגיד הא דאיתא בפרק עושין פסין (כא.) אמר רב ירמיה בר אבא אין בורגנין ולא פסי ביראות לא בבבל ולא בשאר ארצות בורגנין בבבל משום דשכיחי בידקי דמיא בשאר ארצות נמי לא דשכיחי גנבי וההיא ברייתא דבורגנין איכא לאוקמה באתרא דלא שכיחי גנבי. עכ"ל.

הרי שמרן בבית יוסף עצמו כתב את החילוק בין מקום שמצוים גנבים ללא וזה מה שמגדיר לנו בורגנין שהרי בורגנין הם צריפי דאורביני (הנסגרים ע"י קשר חבלים שכל אדם יכול לפותחו ולקח מה שבתוכו) וכן מקום שאין אפשרות לשמור בתוכו מפני הגנבים שיגנבו מה שנמצא שם (או שיגנבו אותם לד' חלק מהראשונים²) ולכן במקום שאין חשש כזה אין שום חיסרון ונמצא שזה הבנת דברי הרשב"א שכתב דירת עראי. ולכן מה שהשמיט מרן את דין בוגנין הוא משום שסבר דיש חילוק אם מצוי גנבים דלא מהני, לאם לא מצוים גנבים ומהני. (גם משמע מכלל זה שאם הם סגורים ואי אפשר לגנבים להכנס לשם אין זה שום חיסרון אף בחו"ל, וכך עשו ב"תקנת הבורגנין" בשנת תשע"ה). וכך נראה מדברי האחרונים שפסקו דמהני בורגנין בפשטות והזכירו רק כלל זה שיהיה משתמר ואף אחד לא כתב דלא מהני (מג"א, דג"מ, משנ"ב, חסל"א ועוד ועוד) וכן נראה מדברי האחרונים שהולכים בתורת מרן שהביאו דינא דבורגנין.

עוד צ"ל בדברי מרן השו"ע (סימן שצ"ח סע' ו') שנראה מדבריו שלא כתב דינא דבורגנין אין זה משום שיש גירסאות בגמ' שלא נזכר בהם "בורגנין" שא"כ לא היה לו להביא גם הבית שבים, על כרחך לומר משום דלא שכיחי בארץ ישראל וכמבואר בדבריו בבית יוסף (שם).

ואפשר שמשום שראה מרן שנחלקו בזה אם צריך קבע או לא, שהרמב"ם כתב שגם אם הוא עראי גמור שרי, והרשב"א כתב שמו"מ צריך שיהיה קבע, לכן לא הזכיר דין זה, אף שבבב"י מבואר מדבריו שהבין שאם

² וההכרח לכך שהרי גם בבבל יכלו לומר את הטעם דגנבי ודו"ק.

קונטרס

הבורגנין

הוא נשמר הרי זה בורגנין ומהני.

ומעתה נמצאנו למדים כי אם זה מקום שנשמר מפני גנבים אין בכך חשש והרי זה מועיל לחשבו כחלק מן העיר והיינו עיבורה של עיר וזה לכו"ע, ולד' הרמב"ם גם בדירת עראי יותר מזה מהני. ולפ"ז אם אפשר לסגור את הבורגנין ע"י מנעול מהני אלו בורגנין.

אומר אדם לחבירו לכרך פלוני אני הולך וכו'

ולענ"ד יש להביא ראיה לכך ממה שאמרו בגמ' בשבת (ק"ג ע"ב) אמר רב יהודה אמר שמואל: מותר לאדם לומר לחבירו לכרך פלוני אני הולך למחר, שאם יש בורגנין הולך. וכך פסק הרמב"ם (פכ"ד מהל' שבת ה"ג) וז"ל: וכן אומר אדם לחבירו לכרך פלוני אני הולך למחר שאם היו שם בורגנים היה הולך לשם בשבת וכן כל כיוצא בזה. עכ"ל. וכן פסקו כל הראשונים, ומרן בשו"ע (סימן ש"ז סעי' ה'). והנה אי ליכא בזה"ז בורגנין כלל יש איסור לומר כן לגמרי ואיך אפשר להקל בזה. על כרחך דלא סברו שאין זה במציאות ואם יקבעו את הבורגנין בצורה חזקה בקרקע נפקי מתורת בורגנין או שיסגו ע"י מנעול וכו', והוי כבתים.

ואחר כותבי זאת ראיתי שזכיתי לכוון לדברי הגאון בעל פנים מאירות בתשובה (ח"א סימן ל"ב) שהביא דין זה וכתב לפ"ז בארצות אלו אין לומר לחבירו לכרך פלוני אני הולך, וכן הבורגנין אינן נחשבים כעיר אפילו אם הם בתוך ע' אמה ושיריים, ודוחק לומר הואיל ויכול לילך ע"י בורגנים אם לא היו גנבי שכיחי דהא עכ"פ היום אף אם היו בורגנין לא היה יכול לילך. ע"ש.

מה הם בורגנין

ג. ועתה יש לדון מה הם הבורגנין, והנה רש"י במסכת סוכה (ג' ע"ב ד"ה בורגנין) פירש צריף שעושין מן ערבה וקנים לשומרי פירות או לציידי עופות, ותניא בעירובין (נ"ה ע"ב) בורגנין מתעברין עמה.

והר"ש פירש (שם) בורגנין כמין שובכין עשויין בשדות לאצור בהן תבואה². ע"כ. ושנה דבריו בפירוש המשנה באהלות (פ"ח מ"י) וז"ל: בורגנים - סוכות עשויין בשדה להכנים בהן פירות מפני הגשמים. עכ"ל. וכ"כ רבנו עובדיה מברטנורא פירש (אהלות פ"ח שם). וכ' הרא"ש (מעשרות פ"ג שם) בורגנין, כמין שובכין עשויות בשדות לאצור בהם פירות. וכך פירש נמי הערוך (ערך בדק) כדברי הר"ש, אלא שבמקום אחר (ערך ברגו) פי' בורגנין בתים שעושים מחוץ לעיר ושם מוכרין מזונות לעוברין ושבין ובלע"ז בורג"ו. ע"כ. וכ"כ הרשב"א (סוכה ג' ע"ב) ובפירוש רבנו יהודה עניו (הריב"ן) פירש שהוא בתים העושים מערבה קלופה. ע"ש. והיינו צריפא דאורביני.

ובפירוש הריב"מ³ (ר' יצחק בן מלכיצדק מסימפונט) במעשרות (פ"ג מ"ז) פירש הצריפין. לעז פיירי, והבורגנין כמותן, והן עשוין מחוץ לעיר, וכן אלקטיות, פי' בתים של קש, פ"א בתים עשוין חוץ לעיר להתקדר שם בקיץ.

ובפירוש המשניות לרמב"ם (מעשרות פ"ג משנה ז') שפירש "בורגנין, הם כמו מגדלין עשוין לשמור הדרכים". ומ"מ בדברי הרמב"ם לא נזכר שיהיו מגדלים קבועים ויתכן לפרש בד' הרמב"ם לענין עירובין שזה מגדלים

² ואף שרבנו החזו"א (מעשרות סימן ה' ס"ק י') פירש שאף שעושים לאצור בהם תבואה היינו שהשומר דר שם. מ"מ כתב קודם לכן (אות ט') שרק אם עשוי לגור בו לגור הרי זה בורגנין, אלא שלא צריך שידורו בו, ולכן אם עשו אותו ולא דרו בו מעולם, מ"מ מכיון שנתכוונו שידורו בו מהני (וברגנין אלו ברמות נעשו על דעת שידורו בהם אנשים שאוהבים להיות ביער כגון חסידי ברסלב שנוהגים להתבודד). וע"ע במה שנכתוב בדעת החזו"א.

עראיים, ויתבארו אי"ה לקמן (אות ג). וכע"ז כ' בס' כפתור ופרח (פרק י') שהוא מה שקורין בלשון ערבי בורג', [ובמקום מסוים ראיתי שתורגם "מגדל", וכ"כ בפירוש ר' ישמעאל בן חכמון (עירובין כ"א ע"א ד"ה אמר רב)] ומ"מ צריך לפרש שהכוונה במגדל עראי העובר ממקום למקום. ולענ"ד ההכרח לומר כן הוא מפני שא"כ יש לעיין אמאי לא עוקרים אותם נהרות את הבתים מסביב, אלא ודאי שהחיסרון בבורגנין בחו"ל הוא משום שאינם קבועים, ולכן מגדל זה אינו חשוב, וזה לשון שאמרו תמיד בגמ' (שבת קכ"ב ע"ב ועוד) "שידה תיבה ומגדל". וכן נתן לאומן לעשות לו שידה תיבה ומגדל (ב"ק צ"ח ע"ב) הרי שמגדל זו תיבה קטנה עם דלת, וכמו שאמרו בכלים (פי"ג מושנה ו') [ולשון המשניות מדויק מאוד וכמבואר בכמה דוכתי ואכמ"ל] א"כ לדברי הרמב"ם זו תיבה גדולה שדרים בה, א"כ תיבה מעין נקרא "בורגנין", וזה מה שנפסק בשו"ע (סימן שמ"ה סעיף ו') שאם יש בתיבה זו ד' אמות על ד' אמות ובגובה י' טפחים הרי זה רשות היחיד. וברירא מילתא דמגדל הוא יותר גדול משידה ותיבה, וכמ"ש בשו"ת צדקה ומשפט (חאו"ח סימן ג') בשם הר"ן. ע"ש. וכן הראני ידי"נ ר' יהודה בן דוד שליט"א בפ"י המשנה לרמב"ם (אהלות פ"ח מ"ט) וז"ל: ובורגנין, שובכין עשויים להצניע בהן הפירות וכיוצא בהן. עכ"ל. ולפי הנ"ל מבואר היטב.

ביאור דברי הרמב"ם

ד. שו"ר בס' מעשה רוקח (פכ"ח מהל' שבת ה"ג) שעמד בזה והקשה על הרמב"ם אמאי פירש שהם מגדלין וכו', הרי בגמ' אמרו (כ"א ע"א) אין בורגנין בחו"ל משום דשכיחי גנבי, ואם לפירוש הרמב"ם (כוונתו לפירוש המשניות הנ"ל) אדרבא שהרי הם עשויין לשמור הדרכים מפני הגנבים ואנשי רשע וא"כ הרי זה בית גמור. ולכן הביא את דברי הרשב"א שהו"ד בהרב המגיד ז"ל שפירש בורגנין שעושין שומרי הפירות בגנות ופרדסין ושומרי העיר חוץ לעיר וכו'. ע"כ. משמע להדיא דשני מיני בורגנין יש, ובזה ניחא גם לדעת רבינו. עכ"ד. הרי שיש ב' סוגי בורגנין, ולפיכך מה שכתב הרמב"ם כאן בורגנין היינו מקומות שאין בהם שומר אלא מקום ששודה שם השומר

פירות ואין זה בית גמור, משום ששמירתו היא רק ביום ולכן יש חשש לגנבי, (ובכ"א בארץ ישראל לא שכחי גנבי). ולכאן ההכרח לזה מבואר כמ"ש לעיל דזהו "אין בורגנין בבבל" וכו'.⁷

והט"ז (סימן ש"ז ס"ק ז') פירש שבורגנין היינו סכות שומרים שכל א' מובלעת בתוך ע' אמה וד' טפחים של חבירתה, שע"ז יכול לילך כמה פרסאות כמ"ש בעזה"י. עכ"ל. וכל זה כתבתי שלא כמו מי שפירשו חכם אחד שמגדלים היינו מגדלי שמירה, והיינו בתים ממש, שהרי לפי דבריו אמאי אין בורגנין בבבל הלא מעולם לא שמענו שייגנבו בית ממש או שבית יסחף במים או שיהיה ניזוק מהקרקע. ודו"ק. ומגדל אין זה כנקרא בזמננו "מגדל פיקוח" או "מדגלור" או "מגדל עזריאלי".

ביאור נוסף על פי רבנו יונתן

וצופה הייתי בפירוש רבינו יהונתן (סוכה ד' ע"א מדפח"ר) שכתב וז"ל: בורגנין, שומרי פירות או שומרי העיר שעושין סכה על המגדל להגין עליהם מן החמה וכלן ישראל הם, עכ"ל. ומדבריו היה נראה לפרש את דברי הרמב"ם דזה כוונתו סוכה על גבי "מגדל" ואולי הוא מגדל בנוי וכמו שטעו כמה בהבנת דברי הרמב"ם, אלא שלא נראה לומר כן שהרי מה גנבי שייכי בהו, ומה בידקי דמיא שייכי בהו, וכן לחות הקרקע לא שייכא ביה, ועל כרחך לומר שאף רבנו יונתן פירש שבנו סוכה זו על גבי מגדל, ונותן טעם לכך מפני שרצו לראות מי מגיע מרחוק ולכן בנו מתחילה את הסוכה הזו על

⁷ א"ה. וביותר דאל"כ איך נפרנס דברי הרמב"ם אהלות, אלא ע"כ כדברי המעש רוקח דאף הרמב"ם מודה דב' מיני בורגנין איכא.

ואמנם בדרך אמונה הלכות מעשר (פ"ד ה"ד) תפס לדינא כמש"כ הרמב"ם בפיה"מ שם, דבעי' מגדל, ובציון ההלכה (ס"ק לב) כ' דמש"כ הר"ש שעושין לתבואה מיירי נמי שהשומר דר שם, וכמש"כ בחזו"א מעשרות (סי' ה' סק"י). ע"ש. אלא דלהאמור אף הרמב"ם גופיה פי' באהלות דהם לשמור הפירות. ובפרט דאף במעשרות שם כל המפרשים פרט להרמב"ם, הלא הם הר"ש משאנץ, הרא"ש, הריב"ם, והגר"א בשנות אליהו, פי' דהם כמין שובכין העשויין בשדות לאצור התבואה.

קונטרס

הבורגנין

גבי מגדל זו תיבה גדולה בגובה של י' טפחים, כעין מגדלי שמירה, אלא מחמת שלא היה זה קבע ויכל להישטף או שיכל להגנב לכן בבבל לא שייכי.

אולם אם אנו באנו לפרש את דברי רבנו יונתן יש לנו לפרש כדעתו שפירש שבבורגנין החשש ממים מפני הסחף, והחשש בגנבים הוא שיגנבו מה שבתוכו, ולפ"ז סוכת שומרים שמתחילה עשויה פרוצה לכן גונבים מה שהיה שם.

וראה עוד ברבנו יונתן על מסכת עירובין (ו' ע"א מדפ"ה) שפירש בזה"ל "דשכיחי גנבים. וגנבי להו בלילה כל מה שבתוך הבורגנין, נמצא שאינם עשויין לדירת קבע". עכ"ל. אלא ששם כתב שכל מה שלא מועיל בורגנין זה משום דשכיחי גנבי ויגנבו מה שבתוכו, ולפ"ז אם יסגרו אותם בורגנין ע"י מנעולים אין חשש כלל (וכך עשו בתקנת הבורגנין בשנת תשע"ה).

שמירת פירות

ה. וראה לרבנו האי גאון שפירש בורגנין בלשון ערבי הם מגדלים שעושים חוץ לשוב לשמור הפירות והתבואות, ולהשגיח עליהם. ומה שסומכים עליהם הוא כשנתונים בכפרים או ביישובים לשמירה והגנה, עכ"ד. והו"ד בס' הנר (כת"י עירובין כ"א ע"ב), גם בשו"ת הרי"ף (סימן תקצ"ה) כתב בזה"ל: הבורגנין הם המקומות הבנוין חוץ לעיר שמניחין בהם הפירות, ויש בהם בית דירה למי שישמור אותם הפירות. כך פירש רבינו האי גאון.

דעות החולקים שסברו שהבורגנין הם בתים שלא קבע

אמנם בשו"ת הרי"ף (שם) הביא את פירוש הר"ש (מעשרות פ"ג מ"ז) שכתב בורגנין סוכות שעושין שומרי העיר ואינו דבר קבוע. וכ"כ האור זרוע (עירובין סימן קכ"ט) שהבורגנין הם דבר שאינו קבוע. גם בפסקי הרי"ד (עירובין כ"א ע"א) כתב שסוכות אלו של שומרי העיר אינם דבר קבוע. ועיי' לעיל שדעת המעשה רוקח בד' רמב"ם גם כן שבורגנין הוא בית שאינו קבוע דאל"כ מאי רבותא. גם הריבב"ן פירש (עירובין שם) וז"ל: בורגנין בתים עשויים מנצרים של ערבה קלופה ואינן דבר קבוע. ורש"י פירש סוכות שעושין שומרי העיר.

קונטרס

הבורגנין

עכ"ל. וכן נראה ברבנו ירוחם (נתיב י"ב חי"ה) שכתב כי אינם קבע וכו' (וזה מונתו, ודו"ק). וכן נראה ממה דאיתא בס' ההשלמה (עירובין שם) וז"ל: כל דירה שתשמישה לאויר כגון בורגנין שבשדות בית סאתים מותר וכו'. עכ"ל. והו"ד בס' המאורות (שם). משמע שהבורגנין אינם דירה אלא לאויר. ואין הם דירת קבע, וכך מפורש ברש"י בעירובין (כ"א ע"א) שכ' וז"ל: ומה הן בורגנין, סוכות שעושין שומרי העיר, ואינו דבר קבוע. עכ"ל.

ובס' אהל מועד (שער עירובין דרך ו') כתב שבורגנין הם סוכות שדירים שם בני אדם למכור מזון לעובדי דרכים בתוך ע' אמה ושיריים סמוכים לעיר. (ודבריו יתבארו לקמן) אלא שאין הכרח בדבריו לפרש שזה התנאי לעשות בורגנין.

דעת הרשב"א

והן אמת כי הרשב"א (עבודת הקודש בית נתיבות שער ה') כתב שאין מחשבין את הבורגנין למדידת העיר. וכ"כ בס' אהל מועד (שער עירובין דרך ו'). אולם תא חזי כי נקטי טעמא בדבריהם שכל זה הוא משום שהם נגנבים או שנשטפים, ולפ"ז אם אין בהם את החשש הזה ודאי שנחשבים עם העיר. ולפ"ז כל שאין חשש של גניבה או שטיפה במים מותר לעשות בורגנין.

אימתי לא עושים בורגנים

ד. ובעיקרא דהאי מילתא אמרו בגמ' (עירובין כ"א ע"א) אמר רב ירמיה בר אבא אמר רב אין בורגנין בבבל, ולא פסי ביראות בחוץ לארץ. בורגנין בבבל לא, דשכיחי בידקי. פסי ביראות בחוץ לארץ לא, דלא שכיחי מתיבתא. לישנא אחרינא, אמר רב ירמיה בר אבא אמר רב, אין בורגנין ופסי ביראות לא בבבל ולא בחוץ לארץ. בורגנין בבבל לא, דשכיחי בידקי בחוץ לארץ נמי לא, דשכיחי גנבי. פסי ביראות בבבל לא, דשכיחי מיא. בחוץ לארץ נמי לא, דלא שכיחי מתיבתא. ואמרו שם בגמ' שרב חסדא אמר למרי בן רב הונא בן רב ירמיה בר אבא, אמרי אתיתו מברנש לבי כנישתא דדניאל דהוה תלתא פרסי בשבתא, אמאי סמכיתו אבורגנין, הא אמר אבוא דאבוא משמיה דרב

קונטרס

הבורגנין

אין בורגנין בבבל, נפק ואחוי ליה הנהו מתוותא דמבלען בשבעים אמה ושיריים. ע"כ. ומבואר בגמ' שחשש זה שייך רק בחוצה לארץ או במקומות כעין זו שיכולים להינזק מפני הבידקא דמיא, אבל בכל מקום שלא שייך חשש זה אמרינן בורגנין. וכדלעיל. וכ"כ בס' הנר (כת"י, עירובין כ"א ע"א) כתוב שמה שלא עשו בורגנין בבבל הוא משום שמצוים שם שטפי מים ולא עושי שם פירות בכדי שלא יופסדו מן הבידקי ולכן אין הבורגנין חשובים מכלל העיר, ובשאר ארצות שמצוי גנבים. וכ"כ האור זרוע (עירובין סימן קכ"ט) כתב שמה שלא עושין כן בבבל, משום דאיכא בידקי דמיא ולכן לא חשיבי מידי. ע"ש. וא"כ גם אם נמצא במקום בורגנין, כל שעצם מיקומו בעייתי מפני שיטפונות המים (או שמרקיבין וכמו שפירש הר"ח בן שמואל) אין זה נחשב לבורגנין, ולכן אם יכול להחזיק ימים ושנים שפיר מהני.

ובערוך (ערך בדק ב') כתב שמכיון שהיו עושין בורגנין לאצור בהם תבואה ומקום שמצויין בדקי דמיא דזמנין דסלקי ושטפי להו לא עבדי, וכן אי חיישינן משום גנבי לא שבקי פירי בבורגנין, ובחו"ל לא מצוים עולי רגלים ולכן אין בורגנין. ע"ש. ומבואר ש"בורגנין" הם מקום "אחסון" בלבד.

חשש לאנשים מציקים שיבואו לשבור את הבורגנין

ה. ועתה יש לדון אם מותר להתקין בורגנין או תיקוני עירובין במקום שמצוי אנשים רעים שרוצים להורסם, (וכן בשכונות מעורבות שונאי דת עם חרדים ומתנגדים משנאת עם הארץ לעירובין) ולכן באים בתחבולות להורסם וא"כ יש חשש שיבואו לשוברם. ונראה לומר שאין בכך חשש שהרי המציקים יכולין גם לשבור בית גמור אם ירצו, אלא כל מה שאמרו שנחסר היינו כל שניזוק מחמת עצמו כמו שפירש רבנו חננאל בן שמואל (שם ד"ה וקא אמר) שהוא מחמת לחלוחית הקרקע, או משום שיטפונות המים (כפשוטו הראשונים) או משום גנבים שיקחוו בשלמותו. הרי שזה עיקר לענין זה להחשיב שאינו ישרא קיים ותו לא מידי, ולכן אם באו מציקים אין זה מוריד את מהות הבורגנין שכן גם בית גמור ושלם אפשר לשורפו ברגע אחד ולאבדו. ואף לענין עירובין מצינו שעושין כן ואם פחת, פחת. אלא שענין השלמת העיר הוא יותר חזק^ה. ולפ"ז כל תיקוני עירובין שמניחים במקומות נידחים במדברות או בהקפת העיר וכן שיתופי מבואות לחי וקורה, ובית סאתים שלא הוקף לדירה וכו', אף שיכולים לקרוע את תיקונם לא מחמת כך אין זה נחשב כלום ושפיר דמי, אלא שקודם השבת יבואו לבדקן על אתר לראות את קיומם. ולפ"ז כתב בשו"ת נתיבות אדם (דייטש, סימן כ"ה) שגם אם הם עתידים להתפנות מ"מ חשיבי קבועין אלא שעל זה לא הסכים עמו השבט הלוי להניח על מנת לפנות לאחר מכן. ע"ש^ה.

^ה זאת ועוד הוסיף ידי"נ ר' יהודה ניסים שליט"א, דאין חשש שהעיריה תפנה, משום שאין זה כגנבים משום שגנבים רוצים עתה לגנוב, אולם העירייה אין רצונה עתה לפנות אלא היא מסכימה לכך, אלא אם זה יפריע את נוף העיר או שירצו לבנות שם דבר מה, אזי יאמרו לבעל הבית הנ"ל לפנות את מקומו. עכ"ד. והן אמת שכך זה האישור להנחת "קראוונים" בעיר.

^א א"ה. אולם בשו"ת ברית אברהם ח"ד (סי' לה אות ...) כתב בשם מרן רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל דאף אם יעקר ממקומו העיקר שיחזירוהו קודם פורים.

אם מותר לעשות בורגנין לדבר מצוה

ו. והן עתה ראיתי מי שכתב לדייק מדברי הריא"ז בסוגין (כ"א ע"א) שכתב שכל הטעם שחילקו בין חוצה לארץ לארץ ישראל הוא משום שבחו"ל אין שם רוב ישיבות ואין התלמידים בדרכים כדרך עולי רגלים. ובבבלי אף שיש בה רוב ישיבות והתלמידים מצוים בדרכים כדרך עולי רגלים, הרי יש שם רוב מעיינות ומים מצויים בכל מקום ואין צריכין לפסים, אבל בארץ ישראל שהיה שם רוב ישיבות באותן הימים והתלמידין מצויין בדרכים כדרך עולי רגלים ואין שם רוב מים התירו להם פסים כדרך שהתירו לעולי רגלים. עכ"ל. וכ"כ הראבי"ה (שם), גם כן משמע ברשב"א בסוגין (כ"א ע"א) ולפ"ז כתב שלא הותרו פסי ביראות בבבלי משום שיש בני אדם. ע"ש. והן אמת כי כל דיוק דזה הוא מדינא דגמ' שהיקלו לבני בבלי שהלכו ללמוד תורה. ע"ש.

ומדברי הגמ' והראשונים הנ"ל ניכר שכל מה שהיקלו זה משום הישיבות שהולכים לשם ללמוד תורה ולבני התורה היקלו בכך ומזה נהנו כולי עלמא מתקנה זו להשתמש בפסי ביראות ובבורגנין. ע"ש. ולפ"ז אפשר לומר שאף אי נחוש לדעות שלא אמרינן בורגנין מ"מ בדבר מצוה אמרינן דמהני. ואין דבר מצוה יותר מזה להוריד מחלוקת ממה שעד עתה זה בא ב"שיפוציו" בעת שהשני "קורא מגילה", ומה גם שיש בזה לא תתגודדו. ועדיין צריך להתבונן בזה.

אם צריך שיהיה בבורגנין ד' אמות על ד' אמות

ז. בגמ' סוכה (ג' ע"א וע"ב) אמרו שבית ד' על ד' נחשב בית. ע"ש. וכתב הריטב"א (שם ג' ע"ב ד"ה והא) שהבורגנים אף על פי שאין בהם ד' על ד' חייבים במזוזה, כיון שהם ראויים לתשמישם¹. עכ"ל. וכ"כ הרשב"א (שם). הרי דקרי ליה בורגנין אף שאין בו ד' על ד' אמות. ע"ש. וכך משמעות הפוסקים בשו"ע (יו"ד סימן רפ"ו). ע"ש². זאת ועוד יש להם תשמיש גם שהם פחות מד' על ד'.

אלא שבס' חמודי דניאל (על השו"ע יו"ד סימן רפ"ו אות ג') כתב בשם הרשב"א (שם), שצריך ד' על ד' בשביל להתחייב במזוזה. אמנם באחרונים (שם) תמהו על דבריו, שאמנם הרשב"א כתב בתחילה כזה צד, אך כתב שהנכון הוא שלא בעינן ד' על ד'. {וע"ע בס' חשוקי חמד (סוכה יט ע"ב)}. וקיי"ל בלישנא דקמאי לשון בתרא עיקר, וכמו שכ' הרא"ש בכמה דוכתי. ובמקו"א

¹ והוא לישנא דגמ' חזי למילתייהו, הרי שאף שלא נשתמשו בהם מ"מ מכיון שיכולים לשמש את הרוצים להשתמש בהם שרי, ולפ"ז אין צורך לדור בבורגנין, וכל שאפשר לדור בו מהני וראיה לכך ממה שמצינו בגמ' פסחים (מו): גבי בהמה המסוכנת, דאמרינן הואיל ואי מיקלעי ליה אורחים חזי ליה וכו', וכן מצינו לענין הדחת הכוסות בשבת, ואכמ"ל וכ"ש בבורגנין בזה"ז שמצוים אנשים שאין להם בית המופשים מחסה ללון בחינם, והמה ישכנו שם בשמחה רבה, וכן אותם המתבודדים ביערות שדבר זה מהני להו.

² והן אמת כי על הראיה ממזוזה יש פוסקים שכתבו לדמות זה לזה [בירור הלכה זילבר ח"ג] וכ"כ בס' אור לציון [ח"ד הל' פורים שם], אלא שבשו"ת נודע ביהודה [תנינא סימן מז] לא כ"כ ניהא ליה בזה.

א"ת. גם באול"צ אח"כ (כמדומה גבי גן ילדים לחיבור הר נוף) כ' דאולי אין לדמות למזוזה, והראיה מבורגנין דאין חייבין במזוזה דאין בהם ד"א, ומתעברין. עוד נראה שצדקו דברי האול"צ, וגם הנוב"י לא כתב דשאני, אלא לענין הוקף ולבסוף יושב, אבל לשאר מילי לא מצינו חילוק, ואדרבה לענין חיוב מזוזה בעי' י' תנאים וכמש"כ הרמב"ם, משא"כ לענין עירו' לא מצינו כי אם ג' תנאים. ואם בכלל מנה מאתיים, דאם עומד בי' תנאים, ודאי דעומד בג' התנאים הכלולים בתוכם. ואין ראיה מהגמ' עירובין נה: דבעי' בית דירה, ודו"ק. ויש עוד לעיין בזה.

קונטרס

הבורגנין

הארכתי בזה. איך שיהיה מוכח שבורגנין גם אם אין בהם ד' על ד' מיקרי בורגנין. וכן קצת משמע בס' הרוקח (הל' עירובין סימן קפ"ו).

אלא שדעת רבנו יונתן (על הרי"ף דף כ"ה ע"ב) אבל אם היה בית של ד' אמות על ד' אמות או בורגנין שהוא בית של קנים לסוף ע' אמה ושיריים והם מומעטין אותה האמה היתרה על קמ"א אמות נעשו כל אותן שתי העיירות אחת וכן המשפט שאם יש לסוף ע' אמה ושיריים בורגנין, וכן לסוף שבעים אמה ושיריים אחרים בורגנין גם כן, וכן עד אלף פעמים הכל יכול לילך בלא עירוב בשבת ואפילו הן י' פרסאות אבל בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות לא חזי לדירה כלל וכמי שאינו חשוב הוא ויותר חשובין הבורגנין לפי שהן רחבין וראויים לעמוד בהן אבל בית צר כזה אינו ראוי לכלום. עכ"ל. וכן משמע ברא"ש (עירובין פ"ה סימן ג') בשם יש גורסים ע"ש. ועי' נמי בפ"י מהר"י בן חכמון (עירובין ע"ט:).

אלא שיש להסתפק קצת בלשונם שהרי אם כתבו דמהני בבית עראי לגמרי, משמע דלא סברו דבעינן ד' אמות על ד' אמות. ולענ"ד יש להוכיח מדבריהם לכאן ולכאן. ועלה במחשבה לומר שהפשט בדברי רבנו יונתן קצת שונה וכוונתו לומר שבית שאין בו ד' אמות לא כשר והא דבורגנין כשר אף שאין לו ד' אמות מ"מ בית חמור ממנו, ועתה ראיתי כן להגאון ר' מאיר אריק בחיבורו מנחת פתים (סימן שצ"ח סע' ו') שכתב לפרש כן את בדברי רבנו יונתן הנ"ל ע"ש היטב.

דעת הדגול מרבבה

ח. וביסוד זה פליגי האחרונים, תחילה הגאון בעל נודע ביהודה בהגהותיו על השו"ע "דגול מרבבה" (סימן שצ"ח סע' ה') וז"ל: ובורגנין אינם צריכים להיות ד' אמות על ד' אמות כן מוכח במסכת סוכה דף ג' ע"ב, ויותר מוכח שם ברש"י בד"ה לא חזי למילתא דכל בית עשוי לדירת קבע תמיד, ואם כן משמע דמה שהוא דירת עראי חזי אף דליכא ד' אמות על ד' אמות וא"כ בורגנין שהוא רק ללינת אדם וללינת לילה ולאדם אחד לא בעינן ד'

אמות אבל זה פשוט דלא מחשב בורגנין אלא עשו באמת לצורך שומר השדה או פירות דאם לא כן האי בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות אף דלא חזי למילתא מ"מ נהוי כבורגנין אלא ודאי כיון שאינו עשוי לשמור בו לאו כלום, וא"כ מי שרוצה לעשות צריפין בכל שבעים אמה כדי להרחיב התחום ואותם צריפין עשויים רק בשביל כן ולא לשמור מהם שדות או פירות לאו כלום הוא וזה פשוט מאוד בעיני. עכ"ל.

ודבריו הגאון בעל דגול מרבבה הובאו בקיצור בשערי תשובה (אות ה') וכך כתב הכף החיים (סוף ס"ק כ"ד) ונראה שחלק מן הפוסקים לא הוי להו חידושי דגול מרבבה וסמכו על השערי תשובה שהעתיק משמו וכך פסק המשנה ברורה (שם ס"ק ל"ג).

ומדבריו מבואר להדיא שכל שיש ד' אמות באותם בורגנין אין חשש ולכתחילה אפשר לחבר ערים ואין צריך שידורו בהם, ומתחילה מהני להו בדרך זו. וההכרח בכך הוא שהרי הרב דגול מרבבה בודאי לא יחלוק על הירושלמי (עירובין פ"ה ה"א) גבי אותו תלמיד שהכשיר את כל הגליל.^ט

דברי הדגול מרבבה בשו"ת נודע ביהודה

וראה נמי להגאון בעל דגול מרבבה בשו"ת נודע ביהודה [תנינא סימן

^ט א"ה. ויש לציין כאן מש"כ מרן הראש"ל זיע"א בשו"ת יביע אומר ח"ד (חיו"ד סימן כג אות ד) וז"ל: ובסוכה (ג:) בית שאין בו ד' על ד' אמות אין עושים אותו עיבור בין שתי עיירות, דאפילו כבורגנין (צריף שעושין מערבה וקנים לשומרי פירות או לצידי עופות דק"ל בעירובין נה: בורגנין מתעברין עמה. רש"י) לא משוינן ליה, מ"ט בורגנין חזו למלתיהו האי לא חזי למלתיה. וכ' הריטב"א בחי' שם, יש שפירשו כבורגנין של ד' אמות דאע"ג דעבידי מעצים עראי כיון דחזו למלתיהו עושין אותן עיבור, משא"כ בבית שאע"פ שהוא של אבנים לא חזי למלתיה כל שאין בו ד"א על ד"א. והנכון דה"ק דאפילו כבורגנין שאין בהן ד"א על ד"א לא משוינן ליה, דבורגנין אף על גב דלית בהן ד"א על ד"א, שהם סוכות שעושין בדרכים לספק מים ומזון לעוברי דרכים, ובהאי שיעורא סגי להו. אבל בית זה לא חזי למלתיה. וכן עיקר. עכ"ל. וכ"כ בחי' הרא"ה (סוכה שם) וז"ל, והשתא דאמריהו ה"ט אפשר דלבורגנין לא בעינן ד' אמות, ואפ"ה חשיב, משום דבלא"ה נמי חזי למלתיהו. ע"כ. וכ"כ מדפשיה הגאון הנוב"י בדגמ"ר (סי' שצח ס"ו), דבורגנין א"צ להיות ד"א על ד"א, דהכי מוכח בסוכה (ג:) וכו', ע"ש. עכ"ל.

מ"ז] שכתב אודות רפת שחייב שידורו בה תמיד הא לאו הכי אין לסמוך עליה, הרי דס"ל דלא מהני אלא באופן הזה ואף אם ראוי לדירה, ולכאור' מדבריו כאן מבואר דמהני כל שהוא עשוי לדירה, ואפשר לומר דאין זה סותר ודווקא ברפת בעינן שיהיה דירה תמיד משא"כ בורגנין זה עיקרם, ובאו להתיר את הדרך, ולכן בהא דינא הכי.

אלא שהגאון ר' מאיר אריק בס' מנחת פתים (סימן שצח סע' ו') כתב לחלוק על דבריו ומסקנתו שלעולם יועיל, והביא שכן כתב הנודע ביהודה (תנינא או"ח סימן נב) דמהני לחבר על ידי צריפין דלא גרעי יתר הצריפין מבורגנין. ע"ש¹.

גם הגאון ר' יצחק שמועלקים בשו"ת בית יצחק (האו"ח סימן מט אות ג') תמה על הדגול מרבבה וכתב שלענין זה מהני אף שאין לו ד' אמות וכל שדרו בו פעם אחת מהני ליה. ע"ש. וכ"כ נמי המהרש"ם מבערזאן בס' דעת תורה (סימן שצ"ח שם) שלא כהדגול מרבבה, וכ"כ עוד אחרונים.

ונראה להביא ראיה לדברי הרב בית יצחק מהגמ' (עירובין ע"ג ע"א) שנחלקו רב ושמואל, רב סבר מקום פיתא עיקר, ושמואל אמר מקום לינה עיקר, והקשו לדברי רב מרועים והקייצין והבורגנין ושומרי פירות בזמן שדרכן ללין בעיר הרי הן כאנשי העיר, בזמן שדרכן ללין בשדה יש להם אלפים לכל רוח, וא"כ מוכח שאין העיקר כמקום אכילה, ותירצו בגמ' דהתם אגן סהדי דאי ממטו להו ריפתא התם טפי ניחא להו. ע"ש².

¹ והמנחת פתים שהק' על דבריו נסתייע מדבריו שם, אלא דיש לעיין שהרי שם כתב באורך שהיקף ג' מחיצות של ד' על ד' מהני (וכדינא דגמ'), וא"כ התם ודאי שאי אפשר לדור לעולם אלא כל שראוי לדירה מהני, ואני עני לא הבין את זאת הלא שני חיבורים אלו יצאו ממחבר אחד, ואיך כתב הרב מנחת פתים שכ"כ הנודע ביהודה, אלא על כרחך דצ"ל שנתכוון בזה להקשות על בעל "דגול מרבבה" שאולי גם הוא חזר בו וכך הלכה העלה כמו שכתב בלשון אחרונה הוא שו"ת נודע ביהודה תנינא (שנדפס בשנת תנ"ד), ואילו הדגול מרבבה יצא כמה שנים קודם לכן, וקיימ"ל כלישנא בתרא, ועוד קיימ"ל שסגי אף בהיקף ג' מחיצות בלא תיקרה וכמו שאמרו בגמ', ע"ש.

² ואין ראיה מהגמ' ביומא (ס'ו ע"א) גבי הסוכות של הכהן גדול ע"ש משום שרק לכהן גדול

ומבואר מזה שהבורגנין לא אוכלים שם ולכן אין צריך שיהיה זה שינה אלא אכילה גם מוכח מכאן שלא צריך שירותים ומים ותפנוקים שנתחדשו היום שכן מי שבונה לעצמו חדר שינה אין זה נקרא חדר שינה רק אם יהיה שם מים, ובשינה אדם לא צריך לא אור ולא מים ולא כלום וכמו שהיה בדורות עברו.

אלא שבס' ערוך השולחן (שם אות ט"ז) כתב בזה"ל: ונראה לי דזהו בשומרי העיר אבל שומרי גינות בכל ענין הוי עראי שהרי אין לזה קביעות וזמן קצר הוא ויש מי שרוצה לומר דבורגנין שמצטרפין עמה הוי גם באין בה ד' אמות על ד' אמות (ש"ת סק"ה בשם דגמ"ר) ודבר תמוה הוא ומ"ש הש"ת מריש סוכה אין שם שום משמעות והרבותא משום דהוא בנין קל מצריף וכיוצא בזה וזה שכתבנו בשומרי גינות כן נ"ל ולא דמי לשומרי שדות ופירות שזהו תמיד. עכ"ל.

אתה הוראת לדעת שמי שהצריך כמה דברים בעשיית ה"בורגנין" אין נראה כן מדברי הראשונים שנזכרו לעיל, ומפורש כתב הרא"ש (עירובין פ"ה סימן ג') שדרך העולם לעשות כן וז"ל: ולספרים דגר' שתי עיירות איכא למימר דנקט שתי עיירות דרגילין לעשות ביניהם בורגנין כדי לילך מזו לזו בשבת כשרחוקות זו מזו. עכ"ל. גם כן משמע מכל הפוסקים שהבורגנין באו להתיר, ומעולם לא חשבו להרחיב את הגבול לשם שא"כ כבר היו בונים שם, ואף בריבוע העיר לא עלו. והוא לשון הפוסקים "דחזו למילתיהו" הרי שכל בית זה עשוי רק לדירת קבע, (ועי' במגיה על פי' המהר"י בן חכמון עירובין ע"ט ע"ב ד"ה ואין) וכן ראיתי מפורש בחידושי הרא"ה למסכת סוכה (ג' ע"ב ד"ה והאי) שכ' בזה"ל: והשתא דאמרין האי טעמא אפשר דלבורגנין לא בעינן ארבע אמות ואפילו הכי חשיבי משום דבלאו הכי נמי חזו למילתיהו. עכ"ל. וכ"כ הריא"ז בעירובין (נ"ה ע"ב ד"ה נפש) וז"ל: וכן בורגנין שבתוך השדות שדרין בהם השומרים ואע"פ שאין בהם ד' אמות על ד' אמות ראויין לדירת השומר

קונטרס

הבורגנין

ומתעברין עם העיר כמבואר בקונטרס הראייות. וכ"כ המגיה על הדעת
תורה כמבואר למעיין שם.

אם צריך שידורו בהם פעם אחת

ט. וראיתי למהר"י קרט בהגהותיו (מכת"י נדפס במהדור מ"י) על השו"ע (סימן שצ"ח סעי' ו') שכתב שבורגנין מספיק שפעם אחת ידורו בהם. ע"ש. ויש בזה סברא שראוי לדירה היינו שדרו בהם פעם אחת וזה הוכח שהוא ראוי לדירה, אלא שנראה שגם זה חידוש שהרי מדברי הראשונים שהובאו לעיל מבואר להדיא שרק יהיה ראוי לדירה, ונראה לומר בכוונתו שאף לדברי בעל הדגול מרבבה שאם הוא פחות מד' אמות וכו' היינו שלא דרו בהם פעם אחת אבל אי דרו פעם אחת מהני אף שאין בהם ד' על ד'. ואפשר שבזה גם החזו"א (הנז' לקמן) יודה דמהני².

דעת החזו"א

י. והחזו"א חלק על הדגול מרבבה וז"ל: (חאו"ח סימן ק"י ב' אות כ"ג) וז"ל: ושלש מחיצות כו'. לא מצינו קולא בעיבור יותר מעשיית עיקר עיר אלא דבעיבור אף שחרב ואין דרין בו עכשו, ואפי' חרב הבית עצמו כל שנשארו ג' מחיצות אף בלא תקרה או ב' מחיצות ותקרה. אבל כל בית שלא נבנה לדירה מתחלה³, אין מתעבר עמה כמו ביהכ"נ וכיו"ב, ולכן אם יבנו בתים

² ומה שאמרו בגמ' עירובין (סד:) "עירות של בורגנין", ומשמע שהיו עירות שלמים שהיו בתיהם בורגנין, צ"ל דהיינו "ראוי לדירה".

³ א"ת. ומה שתמחו על מוש"כ בקונ' ירושלים העיר שחבורה להוכיח מדברי הגמ' (עירובין נה; הנ"ל) דדי בג' מחיצות, ותמחו איך התעלם ממוש"כ הטור (סי' שצח) "אפי' נהרס שלא נשאר בו אלא ג' מחיצות בלא תקרה וכו'". ומהואר שדין זה דג' מחיצות הוא רק בנחרב. והיינו שלא בטל ממנו שם דירה, אבל לומר שיחול עליו שם דירה, א"א לומר כן.

הנה לא ידעתי למה התעלמו הם מלשון הרמב"ם ומרן השו"ע שכ' "ושלש מחיצות שאין עליהם תקרה ויש בהם ד' על ד"א". ולא כ' שהוא רק בנחרב, ומשמע דס"ל שהוא בכל גווני. והן אמת שהמשנ"ב (ס"ק כט) כ' לתנאי זה, אבל לא מצינו לשאר פוס' שכ' זאת, פרט ללבוש שציין בשעה"צ.

קונטרס

הבורגנין

בשביל להאריך תחומן ואינם מעותדים לדירת בני אדם לא עדיפי מביהכ"נ ואוצרות ואין מתעברין עמה, ובשערי תשובה הביא בשם הדמ"ר דלא מהני לעשות בורגנין פחות מד"א כל שלא נעשו ללון בהם, ולהאמור אפי' בתים של ד"א נמי לא מהני. עכ"ל. וא"כ סבירא ליה שלעולם צריך להיות שיהיה עבור שישנו שם ובזה החמיר בענין הבורגנין. וכך נראה שהמעין בדברי החזו"א (מעשרות סימן ה' ס"ק ט') יחזה שכתב שכל שנעשה על מנת לדור בו מהני. גם המה דבריו שנית (סימן קנו השממות לסימן שצ"ח), ושם ביאר את הסוגיא דעירובין (נה:).

ומ"מ דעת כל האחרונים דלעיל המה שלא כד' החזו"א. וכך מבואר מלשון הראשונים שהובאו לעיל (אות ג') שאין צריך לדור שם אלא שיהיה ראוי לדירה, וגם אם לא דרו שם מהני. והחזו"א הביא רש"י שכתב שמסתמא נעשה ע"מ לדור בו.

נפק לן שלד' הדגול מרבבה אם הוא ד' אמות מהני אף שלא דרים שם, והו"ד בשע"ת, ובמשנ"ב ובעוד אחרונים. וחלק עליו הבית יצחק (הנ"ל) וסבר שגם בלי זה סגי, וכ"כ המהרש"ם מבערזאן בס' דעת תורה (שם) והחזו"א סבר שגם בזה צריך שיהיה זה על מנת שיידורו. והסכמת דברי האחרונים היא דמהני אם הוא ד' אמות וכדלעיל.

באמת כד מעיינין בפ"י המשנה חזי' דהיא מח', דרש"י (נב:) והרע"ב פירשו דהוא בית שנחרב, [וכן פ"י רבינו יהונתן על הרי"ף (טו:)]. ואור זרוע ס"י קסה. והקרבן העדה והפני משה בירו'. אבל שאר המפרשים לא זכרו מזה כלום רק כתבו דהם ג' כתלים ללא תקרה, וכ"כ הרמב"ם עצמו וז"ל "והוא כל' שיש לו שלשה גדרים בלבד". (ואית דגרסי והוא מה שיש וכו'). ויש עוד להאריך בזה.

אם בורגנין מועיל לענין מקרא מגילה

יא. ובענין מקרא מגילה נחלקו רבותינו האחרונים אם מועיל כמו כל צירופי שבת, תחילה כתב בזה הגאון ר' אריה לייב גורדון זצ"ל ונדפסה תשובתו בקובץ אור תורה (חוברת ו' סימן ט') ושם כתב דפשיטא דמהני שהרי זה גוף העיר ולמדנו זה משם. וכ"כ בס' סלסלות יוסף (ציצוניץ, סימן כח). וכ"כ הרב טוביה רוזנטל (תורה מציון ח"א סימן כג) שחיבור בורגנין מהני. ודייק כן מד' הרשב"א (מגילה ב: ד"ה אלא קרא) שנידונים ככרך, ע"ש. וא"כ ה"ה לענין מקרא מגילה. שחיבור העיר לא תלוי ברה"י, דהא עיר שהיא רה"ר נמי הוי עיר אחת. ולא במה שהם שכיחים מקצה לקצה, שהרי בעיירות גדולות כמה אנשים אינם שכיחים בקצה האחר. אלא בסמיכותם מתחברים להעשות עיר אחת. וע"כ השיעור הוא ע' אמה ושיריים, ואפילו נמשך משך רב עיר אחת גדולה יקרא. וכי מרבין סמוך מיל ותו לא, ע"כ חוץ מעיבורה של עיר. וכשם שבעיר מרבין חוץ מעיבורה אפילו הוא משך רב, ה"ה במדינה.

אלא שהגאון רבי יום טוב ישראל (רבה של מצרים) כתב (קובץ תורה מציון ח"א סימן ט"ו) שמסתבר שכל מה שהבתים שם הולכים אחר העיר משום שהם כדין בתי ערי חומה. ועל כרחך משום שהוא משתמר, אלא שיש להתבונן בדבריו חדא דאין זה קשור לדין ערי חומה, שהרי גם אם נחרבה חומתה יש לנו לקרוא שם בט"ו משום שהחומה זה היכר למה שהיה הנס במקומות המוקפים בט"ו אף שעתה אין הם מוקפים (וגם אפשר דדמי קצת לדין דכרך שחרב וכו', ודו"ק) וכל ד' הרשב"א הם בעיר ולא בכרך שיש לו חומה. {ולפ"ד בנד"ד אין שאלה שהרי ירושלים שהתרחבה היא מחוץ לחומות, וא"כ לדבריו שפיר מהני לחברם}.

אולם הגאון הרב רפאל יצחק ישראל (ראב"ד ירושלים מח"ס בית היין) העיר על דבריו מדברי הב"ח (סימן תרפ"ח שם ד"ה ועוד נראה לומר) בשם הר"ן (ביצה י"ז ע"ב מדה"ר

קונטרס

הבורגנין

ד"ה איבעיא) בשם הרשב"א (ל"א ע"א ד"ה וסמוך) שכתב לשם דתוך עיבורה הוי סמוך והיינו ד' השלטי הגבורים (ב"ב י"א ע"א מדפה"ר) וזה קולא שהיקלו במגילה להיות קוראים מחוץ לעיבורה של עיר עד מיל, משא"כ בבתי ערי חומה דאף עד מיל קורין בט"ו. וסיים שם שכל הנמצא בעיבורה של עיר מהני, ע"ש. הרי דס"ל דמהני בורגנין לענין זה.

והבט וראה בשו"ת ישכיל עבדי (ח"א האו"ח סימן י"ז אות י"ח) שתמה על הרב יום טוב ישראל מנין כתב חידוש זה. איך שיהיה מדברי רוב ככל האחרונים כאן משמע דשפיר מהני לחבר ע"י בורגנין שכוונות בירושלים (שאינם מוקפות בחומה וכדלעיל). והנה הצופה שם יחזה שכתב שדין מקרא מגילה כדין שבת ממש. ומ"מ כל דבריו בבורגנין אבל בבתיים מהני, שכל מה שלא מועיל הוא באופן שהבורגנין פשוטים מעצי ערבה וכו'.

ועתה ראיתי בתוספתא (פרק ה' דמגילה) הובא שתחילה היו חמתן וטבריה ב' עיירות ואח"כ נעשו עיר אחת, וכתב הגאון ר' דוד פארדו בחסדי דוד (שם) שצ"ל דמה שנעשו טבריה וחמתן כעיר אחת אין הכוונה שבנו הרבה בתים באמצע עד שנעשו עיר אחת ממש, אלא הכוונה שצירפו שתי העיירות ע"י בורגנין שביניהם עד דנחשבו כעיר אחת לגבי דין שבת. אלא שמדברי החזו"א לא משמע כן, ועי' גם ביפה עינים (עירובין ס"א ע"א) והו"ד בס' ארץ חמדה (שטרן) וא"כ פשיטא למימר שהיו מחברים ערים לענין מגילה על ידי בורגנין.

גם מה שכ' הגאון ר' משה נחמיה כהניו זצ"ל ראש ישיבת עץ חיים, בס' שפתי ישנים (עמ' כ"ח) דלא מהני לעשות בורגנין, ונדפסו דבריו גם בקובץ תורה מצינן (שנה א' גיליון א' סימן ט"ז). הנה מה שסבר דלא מהני הוא משום שאם יש מרחק יותר ממיל ורוצים לחברו שכן לא יכון זה לכמה פרסאות לחבר עיר לעיר. וא"כ לפי דבריו כל שהוא תוך מיל ודאי מהני.

עוד נראה מדבריו (שם) שכתב שאין השכוונות שמחוץ לירושלים מתבטלים לירושלים מפני החומה. אלא שנראה מדבריו דסבר שהחומה משהו. ומ"מ אפשר שכל זה היה בימיהם שהחומה הייתה מגינה, אבל עתה

קונטרס

הבורגנין

שמרחיבים את העיר מבלי החומה וכל מה שלא מורדין את החומה זה מחמת שאין זה המגן (כמו שהיום שהמלחמה היא ע"י טילים וכדו') ונמצא שהחומה אינה כלום, ולכן שנתחברה ירושלים לאחר שיחרורה (לפני כמ"ט שנה) לא נתרחבה חומתה עמה. וכ"כ הרב דוד שלוש (קובץ אוריינתא חי"א עמ' קמ"ט) וע"י מה שכ' במקו"א. ובשו"ת ציץ הקודש (סי' נ"ב) רצה לומר שמיל מושערין לאחר כל הבורגנין. ולענ"ד מילתא מסתברא בטעמא, שהרי כל שיעורי תורה (קביעת סעודה) זה מדין עירובי תחומין, וא"כ לא מן הנמנע ללמוד משם אף לענין מגילה.

דעת אחרוני זמננו

יב. וראה נמי בדברי רבותינו האחרונים שנראה שהסכימו לכך דמהני, וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סימן ס"ב) בזה"ל: וגם נוכחנו לדעת ובעינינו ראינו שהמרחק בין העיר ובין השכונה יותר מקמ"א אמה שאין שום בית או בורגנין שם, וא"כ הוי לא סמוך ולא נראה, כפי היוצא מדברי החזו"א וכ"פ כנ"ל. עכ"ל. מוכח מדבריו שבורגנין מועיל לענין זה. ולא כמו מי שרצה לדייק בדבריו אחרת.

אלא שבשו"ת שבט הלוי (חלק ו' סימן צ"ז) כתב שחיבור בורגנין אינו מועיל לענין פורים וז"ל: יראה דאין בורגנין מועילים לבטל עיר שאינה מוקף מוקף חומה הרחוקה ממש לעיר המוקף חומה, דאף דלענין נראה וסמוך לאו דוקא כפרים אלא גם עיירות גדולות ממש כמש"כ הפוסקים סי' תרפ"ח וע"ש במ"ב, מ"מ זה לענין סמוך ונראה דנחשב אחת ממש, אבל לענין בורגנין דכ' הרמב"ם פכ"ח משבת היה בית זה קרוב למדינה בשבעים אמה ובית שני קרוב לזה וכו' וכן עד מהלך כמה ימים הרי הכל כמדינה אחת וכו', וא"כ יוצא שאם תעשה בורגנין מירושלים עד תל אביב ועד סוף א"י יתבטל כל דין עיירות פרזות לענין קריאה בי"ד והוא דבר שאין השכל סובל. אבל מה תאמר דבורגנין מועיל להאריך ולחבר, אבל לא מועיל לבטל ואין חיפה בטל ממש לירושלים בשביל הבורגנין שביניהם דלא הוזכר תורת בטול בבורגנין, ומה שנקט הרמב"ם שהם כמדינה אחת היינו לענין הליכת תחומין

קונטרס

הבורגנין

וכיו"ב, משא"כ סמוך ונראה דמתורת בטול נגעו בה. עכ"ל.

ונראה שסבר כדברי הרב כהניו זצ"ל דלעיל, ולכן כתב מה שכתב אבל במקום שהחיבור בין שכונה לשכונה פחות ממיל ונכנס בעיבורה של עיר שפיר מהני אף לדעת הרב שבט הלוי. ע"ש. זאת ועוד שנראה שכל דברי השבט הלוי המה נכונים בבורגנין פשוטים מאוד ולא בתים מעין, ובהם יש חשש שלא ישארו, ואלה לא יכולים להתקיים ושייכי בחשש שאמרו בגמ' עירובין (כ"א ע"א) אין בורגנין בבבל, אבל אם בית ממש, אין בו כל חשש, עוד אפשר שכל זה מפני ששאלו הרב השואל (הרב מתתיהו דייטש) על בורגנין שיפרקו אותם מיד לאחר מכן ועל זה התנגד אבל אם ישארו שם במשך השנה סביר להניח שאף הגאון בעל שבט הלוי יודה לומר שזה מחבר. וראה נמי בקו' ירושלים העיר שחבורה שכתב שהגאון בעל שבט הלוי כתב זאת כמסתפק וביטל דבריו בפני דעת הגרי"ש אלישיב שסבר דזה מועיל [ויש לבדוק זאת]. אלא שבס' הליכות והנהגות הביא בשם הגרי"ש אלישיב שאין מועיל לחבר בורגנין אלא א"כ יודרו שם במשך זמן לצורך דירה.

דעת מרן היביע אומר זללה"ה

וכבר שמענו פעמים רבות ממרן הראש"ל הגרע"י זללה"ה שיש להקל בזה לעשות בורגנין, אלא שיש להשתדל בעזו ותעצומות להופכם לבנין קבע. וידוע שהיו מתנגדים רבים לכך, [וב"ה ע"י השתדלות כמה עסקנים עשו כן ע"פ דבריו בשנת תשע"ה], וכ"כ במכתב להגאון ר' אברהם דניאל (ונדפס בשו"ת ברית אברהם ח"ד סימן ל"ה, ובקובץ משנת יוסף גיליון פורים ברמות תשע"ד). ע"ש.

ודעת מרן דשפיר מהני אף די שפוסקים דס"ל דאין ענין עירובין שייך לשבת, ולכן לא רצו לצרף צד זה, אלא שמרן זללה"ה לא סבר כך, וכתב דמהני, וע"כ צ"ל שסבר כד' החזו"א הנ"ל שנסייע מדבריו בשו"ת יביע אומר [ח"ז שם] שסבר דמהני, הרי שדעת מרן זללה"ה לשענין זה מהני בורגנין ואפשר שהוא גם בצירוף כל דעות הפוסקים שכתבו כמה צירופים לכך.

ועתה (שנת תשע"ה) נדפס שו"ת יביע אומר מהדורה החדשה, ולזה הוסיפו את כל הגיליונות שהיו בצד הספרים והכניסום בשולי הגיליון ובסיום כתבו "גליון" ועוד מצאו נוסחאות אחרות בכת"י של התשובה אותם לא בחר מרן זללה"ה להכניסם לשם והכניסום בשם כת"י, (ועשו כן בשביל להרבות תורה) אלא שיש שטעו וחשבו שגיליונות אלו הן הלכה למעשה. וצווחו הלא מרן כבר הביא שם את השבט הלוי שאין לעשות בורגנין וכו'. והמה לא ידעו ולא שמעו כי מרן זללה"ה אמר כן עשרות פעמים לנאמני ביתו לטפל בענין זה ע"י בורגנין ועד שנותיו האחרונות אמר כן. וכ"ז לאפוקי מחכם אחד שליט"א שרצה לדייק משם הלכה למעשה. וכ"כ חתנו הגאון אב"ד ירושלים ר' מרדכי טולידאנו שליט"א בס' מטל השמים (מועדים ח"א סימן ג"ן) ע"ש, ותר"נ^ד.

זאת ועוד שהממונים מטעמיה דמרן זללה"ה על ענין זה במשך כל השנים, בדקו את הבתים הללו ואמרו כך בדעתו שמועיל וכפי שהורה להם. וכך הסכימו גאוני דורינו הראש"ל הגר"י יוסף שליט"א שכתב שמכיון שנעשתה תקנה זו כדעת מרן זיע"א ברירא מילתא שאם היה היום חי עימנו היה מורה שיש לקרוא את המגילה בשכונת רמות רק ביום ט"ו. ומרן נשיא מועצת החכמים רבי שלום הכהן שליט"א שכתב על המכתב הנ"ל שאין מה להוסיף על הנכתב שם, וסיום בזה"ל: "וכן יש להורות". עכ"ל. ונמצא שלא באו לעקור את פסקו של מרן ח"ו אלא לקיים את דבריו.

דעת האור לציון

וכן דעת הגרב"ץ אבא שאול זצ"ל בשו"ת אור לציון (ח"א סימן מ"ה) שכתב שאין מועיל לחבר את השכונות ע"י עירוב משום שיתכן שיקרע העירוב ובפרט שפורים חל בימי החורף ויתכן שיקרע, ולכן אין לסמוך על העירוב,

^ד ומה שכתב בשם מרן זללה"ה בס' מעין אומר (הל' פורים סימן כ"ב) שלא מועיל להניח בורגנין שיגורו שם ב"ד ובט"ו, היינו רק לזמן קצר ולא שישארו שם, ולד"ז התנגד גם השבט הלוי לעצת ה'נתיבות אדם' (סימן כ"ב).

וכו', והנה כל זה נכון בחוט של עירוב שיכול להיקרע, אבל אם הניחו שם מבנים מסודרים לית מאן דפליג דמהני. וכן דייק בדבריו הגר"א דניאל שליט"א בשו"ת ברית אברהם (ח"ב סימן כ"ז אות ג' עמ' ר"ס) ועי' בשו"ת קנין תורה בהלכה (ח"ד סימן פ"ז) וכן נראה מכתבי תלמידיו שו"ת אור לציון (ח"ד הל' פריזים ומוקפים בהערה) שדווקא אם אינו ד' אמות הא לאו הכי שפיר מהני, ולפ"ז מי שתמה על כך מענין מזוזה יש ליישב זאת משום דלא דמי ענין מזוזה למקום אחר.^{טו}

^{טו} וגם אין להשוות דין זה לבית כנסת ולכן תלוי "אם יש בו קדושה", שהרי מה שאמרו שם על שאר דברים המה רפת וכו' מפני שנשים רוחצות שם הרי שבזה תליא מילתא משום שאין להניח מזוזה במקום כזה ואין זה מסברא של "חול" וכמבואר למועין בהלכות מזוזה (סימן רפ"ו סע' ב') ע"ש. ודו"ק. ולענין דירה בבית הכנסת הטעם הוא משום שאסור ללון בבית הכנסת וכמ"ש מרן בשו"ע (או"ח סימן קנ"א סע' א') יע"ש.

[א"ה. וכן מוכח מדברי הערוך השולחן (סי' שצח ס"ד) שכ' בזה"ל: "אבל ביהכ"נ עצמו כיון דלאו לדירה עביד אין עושין אותו עיבור לעיר, ונ"ל דבית המדרש מקרי בית דירה כיון שלומדים בו, ומי שלומד אוכל וישן בו, מקרי בית דירה". עכ"ל. ומוכח דכל הטעם הוא משום שאסור לישן בו, דאל"כ איך ביהמ"ד עושין אותו עיבור, ואין לומר שהוא דוקא כשישנים בו, דמש"כ "ומי שלומד אוכל וישן בו", הוא רק לומר שרי לעשות כן, דאל"כ היה לו לפרש דבריו דרק ביהמ"ד שישנים בו היו עיבור. ודו"ק].

האם צריך שבורגנין ושאר תיקוני עירובין יהיו רשומים בטאבו

יג. יש לדון לענין בית שיש רשות לבנותו והעיריה מודיעה שלא יפרקו אותו האם זה מועיל או דלמא צריך שיהיה אישור בטאבו שזה יהיה דירה. וכל שאין אישור בטאבו אין זה אישור. אלא שמעולם לא מצינו שיצריכו טאבו בשביל זה, אלא כל מקום שיש אישור לבנות בית זה אף שעתה אינו ניתן לדירה קבועה מצד העירייה, מ"מ שרי מכיון שיש בזה קביעות. וכך גם עושים חברת חשמל וחברות המים וכל החברות שמעבירים בשטחים ציבוריים ופרטיים דבר מסוים, אף אם זה שטח המיועד לבניה, כל עוד שלא נשתמשו בו אין מניעה שיהיה ברשות זה.

וכידוע שגם בעיריה בכל השטחים שלהם (שנקרא שטח ירוק) מעולם לא יתנו אישור אלא לבנות מבנה לצורך הציבור, כדלהלן: מחסן כלים של ניקיון, שירותים ציבוריים. וכל כיוצ"ב. ובמקום צורך גם יסכימו לדבר כזה. ורק בשטח חום יהפכו אותו לשטח פרטי ואזי יש להופכו לאשרת בניה, הא לאו הכי לא יבנו עליו וישאר בשמימותו. זאת ועוד שכל שיש אישור מצד העיריה "שהם יודעים מזה והם לא יפרקו את המקום" סגי בהכי, (אלא אם כן יקומו מציקים רבים וינסו בדרכים עקלקלות לשבר אותם מפני שזה דבר ההופך להיות "מטרד" לעיריה, וזו תלונת המציקים על העירובין בשכונות מסוימות בירושלים שאזי זה נהפך למלחמת תרבות של חילונים שונאי דת שעוקרים עירובין). ונמצא שהמצריך אישור בטאבו, אינו יודע מה זה ועל מה זה. ולדבריו אין תיקוני עירובין לעולם מפני שאין הסכמת העיריה עליהם. על כרחך דבהא תליא מילתא.

אם צריך מים וחשמל בבורגנין

יד. עוד רגע אדבר בו מה שראיתי מי שהצריך לעשות שם מים וחשמל. והוא דבר חידוש, שהרי מעולם לא היו הבורגנין תשמיש במקום בית, וכי יכול אדם היה ללון ואף הבורגנין יכול להכנס מים מן הצדדים שכן אין זה אטום כמו בית וא"כ יש להצריך תנורים וכן מאווררים ובזמננו גם מזגנים וכן כל ההרגלים הללו, וגם בזמנם היה זה מקום פשוט שבפשוטים ומהני והיינו בורגנין^{טז}.

זאת ועוד, בגמ' אמרו (עירובין נ"ה ע"ב) דאף היקף ג' מחיצות מהני וכמ"ש הנו"ב (תנינא חאו"ח סימן נ"ב) נמצאת למד כי כל האומר שצריך מים וחשמל שם חידוש שצריך לבנות "בתים" ולא "בורגנין" עוד לפי דבריו כל בית שלא יהיה בו חשמל וחיבורי מים אין זה בית. זאת ועוד שזה תשמיש מינימלי לבית שאדם יכול לחסות בו ואילו מים וחשמל זה דבר צדדי. ואפשר להביא לכך נמי ראיה ממה שכתב מרן הראש"ל זלה"ה ביביע אומר (ח"ב חאו"ח סימן ט"ו) לענין השכרת דירה למחלל שבת שהבית היינו הקירות ולא החשמל והמים. ע"ש.

^{טז} א"ה. ועוד שאי נמצא דבעי דירת עראי ראויה לזמנינו בדרך עראי, א"כ היאך סוכה שיש בה ז' טפחים על ז' טפחים בגובה ז' טפחים, כשרה. מכיון שהיא דירת עראי, והרי אפי' מי שיגור בדרך עראי בבורגן ללא מים וחשמל, (וישנם רבים כאלו באזור הליפתא), לא יגור בז"ט על ז"ט בגובה י"ט. אלא על כרחינו דכל מידות ששיערו חכמים אינם משתנים לפי העתים.

כביש בין עירוני

טז. ועתה יש לדון לענין הכביש הראשי המפסיק בין השכונות, והנה כבר דנו בזה הפוסקים אם כבישים מפסיקים את רצף הבתים, וקיי"ל בגמ' (עירובין סא.) היושבת על הנחל מודדין לה משפת הנחל, שהוא תשמיש העיר, ע"ש. וכך פסק הרמב"ם (פכ"ח מהל' שבת ה"ט) וז"ל: נמצא הנחל בכלל העיר ומודדין לה משפתו השניה, ואם אין דקה אין מודדים אלא מפתח בתיהם, והנחל נמדד בתוך אלפיים שלהם, וכך פסק מרן בשו"ע (סימן שצ"ח סע' ט'). וכתב הריטב"א דאף שאין הנחל ראוי לדירה ולא המצבה פי' האיציטבא, מ"מ מכיון שהוא שימוש אנשי העיר, הרי זה נחשב לעיר לענין עיבור העיר. וכ"ה במשנ"ב (ס"ק מו). וכבר הארכתי בזה במקום אחר בתשובה לענין ריבוע העיר (אות כב) בענין מדידה זו, ע"ש באורך. וכ"כ הגר"א דניאל שליט"א בשו"ת ברית אברהם [ח"ד סימן ל"ה אות ד'] שמכיון שהכביש משמש את אנשי השכונה הרי זה כנהר דמהני להחשיבו כחלק מהעיר.

איזה נחל קשור לעיר ואיזה לא

אלא שיש שרצו לומר שכל זה הוא דווקא בכביש רגיל אבל אם עובר כביש בין עירוני הרי זה מפסיק בין העיר משום שהוא לשימוש עיר אחרת. אלא שמ"מ אפשר לומר שכל זה דווקא אם הכביש הגדרתו "מעבר" בין עיר לעיר, משום שזה אינו שייך לעיר, ואף בזה יש לחלק אם בני העיר משתמשים בו לעבור משכונה לשכונה שהוא חלק מהעיר והיינו נהר, ולפ"ז נמצא שכל הכבישים שהם בין השכונות נחשבים לעיר עצמה, ונידון זה שייך רק לנתיבים גדולים כגון נתיבי איילון. ומ"מ גם באופן הזה אפשר לומר שמכיון שמשמש את בני העיר הרי זה נחשב לחלק מהעיר, וכך ראיתי להגאון ר' אפרים מרגליות בשו"ת בית אפרים (מהדו"ת אה"ע סימן כ"ח) שכתב כן לענין גיטין שאין זה מפסיק את העיר. ע"ש. וכך הורה החזו"א וכמו

קונטרס

הבורגנין

שכתבתי באורך בדין שכונת רמות אם צריכה לקרוא בי"ד או בט"ו (אות כ"ח) וכך הסכמת שאר פוסקים. ע"ש.

ולענ"ד אפשר לומר דכביש מהני יותר טוב מנחל, בהיות שאפשר לעבור בתוכו משא"כ בנחל שאי אפשר לעבור כי אם באמצעות ספינה וכיו"ב. שוב אמרתי סברא זו להראש"ל הגר"י יוסף שליט"א והסכים לכך.

ומ"מ נראה לומר שכביש בין עירוני הנכנס לעיר וכל יעודו לעיר מאימתי שנכנס בתחום העיר הרי הוא כעיר עצמה, אלא שיש לעיין לענין הכביש שבין רמות לבין גבעת שאול שזה ודאי לא מתבטל משום שאין הוא משמש את אנשי העיר כמו הכביש השני שמשמש כנחל לאנשי העיר לבוא לשם, שכן יש כתלים המפרידים בין הכביש לבין השדה השוכן שם. [זאת ועוד שלענין הכביש היורד מרמות לכיון מוצא אומרים הנהגים שמקצרים את הדרך לשכונת הר נוף].

והן אמת שבעת שחיברו את רמות עם ירושלים חיברו אותה גם מתחת לכביש ע"י ביתן קטן לחשוש לסברות אולי לא מהני לחבר ע"י כביש.

בתי חרושת

יז. ועתה יש לדון לענין הבתי חרושת המצוים בהר חוצבים האם המה מפסיקים, משום שהמה מיוחדים לעבודה ואין בו פיתא ולינה דינו כבית האוצרות ואורוות סוסים וביהכ"נ, דמיוחד לשאר תשמישים לא חשיב דירה לענין עיבור, [וכש"כ שאין עולים לחשבון ששה בתים לעשות עיר, וזה מפורש בגמ' ערכין ל"ב א' דבתי הבד ובתי מרחצאות אינם בכלל בית אלא אתרבו מאשר בעיר ולא אתרבו אלא כשהן בעיר שיש לה ששה בתים בלעדן אבל לענין ששה בתים ודאי בתי הבד ובתי מרחצאות אינן עושין עיר ובתי הבד היינו בתי חרושת], ואף אם אוכלין שם באקראי כגון שאירע אונס לפועל או לפועלים שלא היו יכולין ללכת למקום סעודתן לא מקרי בשביל זה דירה, ואם קובעין שם סעודה אחת ביום באמצע עבודתן יש מקום להסתפק ומסתבר כיון דעיקר הבנין לאו לדירה עביד אלא למלאכה וגם האכילה הוא בעל כרחם שאין השלחן ערוך כדרך המסובין לא מקרי דירה, והרי נחלקו (עירובין ע"ג א'), אי לינה גורם או פיתא ובמקום דניחא ל' טפי שיאכל במקום לינה לכו"ע לינה עיקר כדאמרו שם, ואף דאין רא' משם לכאן דהתם אי אפשר ל' למקני ב' תחומין אבל הכא אפשר לו לקיים ב' בתי דירה מ"מ זכר לדבר איכא דפיתא שאוכלין דרך עראי לא חשיבא.

עוד יש לעי' בבית חרשת שמכונותיה וספסליה מחוברות לקרקע וקבועים שממעטים הבית מד' אמות, וכל שאין ד"א על ד"א פנויות לאו שמי' דירה.

ואם יש שם חדר ד' על ד' לשומר שלן שם החדר הזה הוא בית דירה, אבל כל בית החרושת לא נעשה בית דירה בשביל זה, דלא עדיף מביהכ"נ למש"כ לעיל, והכא גרע טפי דהתם משמש בביהכ"נ להתפלל ולכבד ולרבץ, אבל הכא אין לשומר תשמיש בבית חרשת, וכל זה אם יש לו פתח

קונטרס

הבורגנין

מביתו לבית חרשת אבל אם אין לו כלל פתח מביתו לשם הוי כב' בתים נפרדים, ואין מקום לדון בזה.

ואם יש בבית חרושת חדר דע"ד למנהל שיושב שם שעות מספר ביום, דין חדר זה כדין הפועלים בבית חרשת, ואפי' אם אוכל שם עראי וכמש"כ לעיל, ואמנם אם המנהל אוכל עראי ובבית חרשת אין אוכלין כלל, אין מקום לדון על בית החרשת בשביל חדרו, וכמש"כ לעיל בדירת השומר והכא גרע טפי שגם הוא אין לו בחדרו לינה ולא פיתא גמורה, שאין ביתו מתפשט בכל ביה"ח למחשב דירה.

לכן ב' עירות וביניהם קמ"ב אמה כשמודדין מבית לבית אבל יש בית חרשת הנכנס לתוך הבינים ואם נמדוד מביה"ח אין קמ"א אמה ביניהם, אין מתעברין מטעמים האמורים, ועוד אפי' ביהכ"נ שיש לו דירה לחזן כה"ג אין העירות מצטרפות למש"כ לעיל דכל אלו שמתעברות נכנסות בחשבון ע' אמה ואין נותנין קרפף מחומת ביהכ"נ לר"מ, וה"נ לרבנן בב' עירות אין נותנין קרפף לזו וקרפף לזו אלא מן בתי הדירה ולא מחומת ביהכ"נ, ואין ב' עירות מצטרפות אלא אם אין מחומת ביהכ"נ עד בית העיר השני ע' אמה ושיריים, והכא בביה"ח אף כה"ג אינו מצטרף.

דעת החזו"א בזה

וכתב החזו"א (סימן ק"י ס"ק כ"ח) שכ' וז"ל: בתי חרושת שמיוחד לעבודה ואין בו פת ולינה, דינו כבית האוצרות ואורוות סוסים ובית הכנסת דמיוחד לשאר תשמישים לא חשיב דירה לענין עיבור, ואף אם אוכלין שם באקראי כגון שאירע אונס לפועל או לפועלים שלא היו יכולין ללכת למקום סעודתן, לא מיקרי בשביל זה דירה. ואם קובעים שם סעודה אחת באמצע עבודתן יש מקום להסתפק ומסתבר כיון דעיקר הבנין לא לדירה עביד אלא למלאכה וגם האכילה היא בעל כרחם שאין השולחן ערוך כדרך המסובין לא מיקרי דירה. ע"ש.

וראה בשו"ת מעשה אליהו פאלק (סימן ע"ח) דייק מדבריו שבפשטות

קונטרס

הבורגנין

סברתו משום שכל החיסרון בבורגנין המתעברים עם העיר (סוכה ג' ע"ב) היינו שהם קבועים ואפילו הם פחותים מד' על ד' אמות משום דחזי למילתיהו. וכמו שפירש הרא"ה (שם) שעשויים לשמור בה פירות ולזה חזי. ומבואר שאע"פ שעיקר הבית לדבר אחר מ"מ אם ראוי לדירת עראי הנצרך לו בזה כבר יש לה חשיבות של בית דירה ולכן רק באופן שאין להם מקום אכילה הראוי ממש לאכילה, בזה סבר החזו"א דאין לבית חרושת חשיבות של דירה, והנה בבתי חרושת הגדולים שעובדים שם רוב שעות היום יש בהם מלון גדול, לאכול ולשתות בזמן ארוחת צהרים ויש לכך חדרים מיוחדים עבור זה ואין זה בגדר מה שכ' החזו"א "אין השולחן ערוך לפניהם" אלא שמ"מ נשאר לברר בענין אם רחוק החדר אוכל מהמקום עבודה יותר מע' אמה וא"כ לא יועילו המסעדות. ולפיכך מבואר מדברי המחזה אליהו שיש להקל בזה אם יש שם מסעדות.

ובאמת שלפי דברי המחזה אליהו אין להקל היום באזור התעשייה "הר חוצבים" ובפרט שיש שם עובדי מחשבים השוכנים בכל שעות היממה שם וסועדים שם, אלא שלכאן הרי זה כאורווה, אלא א"כ ישנים שם השומרים ודבר זה צריך בדיקה.

ושוב דיברתי עם הגאון רבי אברהם שלתיאל שליט"א ואמר דפשיטא לומר דמקום מפעלים בזמן הזה נחשב כבית דירה, והקשיתי לו מבית כנסת שאין בו מקום לחזן, ואמר שבתי כנסת של פעם איני יודע מה הם (שהרי היו בשדות), ונתכוון בכך לומר דהיום בתי הכנסת חשובים הם למקום אכילה. ועוד מכיון שכל מקומות אלו ראויים לדירה ואפשר להניח מזרון ולישן שם הרי זה ראוי לדירה (והיינו מכיון שבזמנם בתי המלאכה היו מטונפים מאוד, משא"כ בזמננו שהם נקיים מאוד) ולפי דבריו גם תלמודי תורה נחשבים, (ובפרט שמצוי שמדי פעם לנים קבוצות של אנשים שם, ואף שאין זה "דירה קבועה" מכל מקום זה מקום הראוי לדירה). והוסיף לי ידי"נ ר' יהודה בן דוד שליט"א זאת ועוד שעל פי מה שביררו שכמעט בכל בנין יש שומר הנמצא כל היום והרי זה יותר טוב מגני ילדים.

המרווח הפנוי

יח. זאת ועוד שכתב הגר"מ טולידאנו שליט"א בס' מטל השמים (מועדים א' סימן ג"ו) שמכין שכל המקום הזה הוא גן ציבורי, והוא שימוש העיר מפני שהעצים פולטים חמצן ביום ופחמן בלילה נעשה כל מקום זה צורך העיר, ונעשה כל זה חלק משימושי העיר ולא גרע מנחל, ע"ש ודפח"ח בכל מה שכ' שם.

ואנא עבדא כבר כתבתי כן במקו"א, ושמחתי לראות את דבריו שהן קילורין לעיניים, ע"ש. ובדברי הבאתי ראיה לכך ממה שכ' רש"י בכתובות (ק"י ע"ב) שמה שאמרו בגמ' (שם) ששייבת כרכים קשה הוא משום שהכל מתיישבין שם ודוחקין ומקרבין הבתים זו לזו ואין שם אויר אבל בעיר יש בהם גנות ופרדסים סמוכין לבתים ואוירן יפה, וכך פירש הר"ן (שם ס"ה ע"ב מדפח"ר). ולפ"ז נמצאנו למדים, שכך הוא חלק מהעיר שכן רק בכרך מצופפים בתים אבל לא בעיר שישם יש מרחבים, וגם ידוע היום שזה אחד מאישורי הבניה בכל מקום להניח שטח בלא בניה וזה עבור מקום ציבורי שישאר כך או שיעשו שם לאחר זמן גן משחקים ואין זה חלק מהעיר. גם הב"ח (אבן העזר סימן ע"ה) הביא את דברי רש"י וכתב שמדבריו מוכח שעיר היינו כפר שיש בו גנות ופרדסים סמוכים לבתים.

זאת ועוד יש להוסיף את דברי בעל המשנה למלך בספרו פרשת דרכים (דרך הקודש דרוש ז') שכתב שיירושלים שלעתיד אף על פי שיהיה כרך גדול, לא יהי' בה כל החסרונות האלו שישנם בכרכים. וזהו מ"ש דוד המלך (תהלים קכב) "ירושלים הבנויה" הוא ירושלים דעתיד, "כעיר שחבורה לה יחדו" שעתידיה ירושלים להתפשט עד דמשק (שיר השירים רבה פ"ז) ויהיה מקום מרווח בין בית לבית לגנות ופרדסים. ע"ש.

העולה מן האמור:

א. שייך לעשות בורגנין בזמן הזה כל שהם עמידים בפני גשם וסגורים מפני גנבים לגנוב מה שבתוכם.

ב. בורגנין זה תיבות מעץ העשויים לשימוש עראי, ואין צריך שידורו בהם אלא שיהיה אפשר לדור בהם "דירה עראית" ויש אומרים שמתחילה יש לעשותן כדי שידורו בהן.

ג. אין צריך שיהיה בהם ד' אמות על ד' אמות ויש מי שמחמיר שאם הוא פחות משיעור זה חייב שידורו בהם.

ד. אין צריך שיהיו ראויים עם מים וחשמל.

ה. "בית מעץ" זה יותר טוב מ"בורגנין".

ו. אין צריך שיהיה בטאבו רישום של בורגנין, אלא מספיק שהעיריה תאמר שלא תפנה אותם.

ז. בשכונת רמות נעשו הדברים הנצרכים.